

Bola tarbiyasida iqtisodiy va ekologik tarbiyaning ahamiyati va o‘rni

Saidakbar Xamidullo-o‘g‘li Mutalov
Azimaxon Odiljon-qizi Kamolova
Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada fuqarolik tarbiyasi tizimidning iqtisodiy va ekologik tarbiyada tutgan o‘rni, ularning o‘zaro uzviy bog‘liqligi hamda yosh avlodda mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida pedagogik tahlillar, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar iqtisodiy va ekologik tarbiyaning integrativ yondashuvlari va tashkil etilishda fuqarolik ongini rivojlantirishda samarali ekanligini tadqiq etdik.

Kalit so‘zlar: fuqarolik tarbiyasi, iqtisodiy tarbiya, ekologik tarbiya, ijtimoiy mas’uliyat, barqaror rivojlanish, pedagogik yondashuv, individ va shaxs. Barkamol shaxs, talim-tarbiya, bilim, ko‘nikma, malaka

The importance and role of economic and ecological education in child upbringing

Saidakbar Khamidullo-oglu Mutalov
Azimaxon Odiljon-kizi Kamolova
Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: The article below analyzes the role of the civic education system in economic and environmental education, their interdependence and importance in the formation of a responsible civic position in the younger generation from a scientific and theoretical perspective. The research used pedagogical analysis, comparison and generalization methods. The results obtained show that the integrative approaches of economic and environmental education are effective in developing civic consciousness in organizations.

Keywords: civic education, economic education, environmental education, social responsibility, sustainable development, pedagogical approach

Kirish: Bugungi kunning zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida fuqarolik tarbiyasi shaxsni ijtimoiy jihatdan yetuk, mas’uliyatli va faol fuqaroga aylantirishning muhim omili hisoblanadi. Fuqarolik tarbiyasi jamiyatda demokratik qadriyatlar, qonun

ustuvorligi, ijtimoiy adolat va fuqarolik mas'uliyatini qaror toptirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda shaxsning o'z huquq va burchlarini anglashigina emas, balki jamiyat hayotidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik jarayonlarga ongli munosabat bildirish olishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik tarbiyasining mazmuni faqat huquqiy bilimlar bilan cheklanmay, balki iqtisodiy va ekologik madaniyatni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Iqtisodiy tarbiya shaxsda mehnatsevarlik, tejamkorlik, iqtisodiy tafakkur va bozor munosabatlariga moslashish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, u fuqarolarning iqtisodiy jarayonlarda faol va mas'uliyatli ishtirokini ta'minlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy savodxonlik fuqarolarning ijtimoiy farovonlikni ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va davlat iqtisodiy siyosatini anglashida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ekologik tarbiya shaxsda tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon orqali inson atrof-muhitning ajralmas qismi ekanligini chuqur anglaydi, tabiiy resurslardan oqilona va tejamkor foydalanish zarurligini to'liq tushunib yetadi hamda o'z harakatlari bilan atrof-muhitga yetkaziladigan zarar yoki foydani his qila oladigan darajaga ko'tariladi.

Bugungi kunda ekologik muammolar keskinlashib borayotgani, iqlim o'zgarishi, global isish, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, suv va yer resurslarining kamayishi, havo va suv havzalarining ifloslanishi kabi jiddiy tahdidlar kuchaygani sharoitida ekologik madaniyatli fuqaroni tarbiyalash nafaqat dolzarb, balki hayotiy zaruratga aylangan. Chunki resurslar cheklangan, ularni noto'g'ri ishlatish esa kelajak avlodlar uchun yashash muhitini xavf ostiga qo'yadi.

Ekologik tarbiya faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U shaxsning ichki dunyosiga, qadriyatlar tizimiga chuqur ta'sir etadi:

- Tabiatni sevishtirish va unga hurmat bilan qarash tuyg'usini shakllantiradi
- Atrof-muhitga zarar yetkazuvchi harakatlardan o'zini tiyish odatini singdiradi
- Chiqindilarni saralash, suv va elektr energiyasini tejash, daraxt ekish kabi oddiy, lekin muhim amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi
- Ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi

Bu tarbiya fuqarolik tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq. Chunki ekologik mas'uliyat - bu shunchaki shaxsiy fazilat emas, balki zamonaviy fuqarolikning muhim tarkibiy qismidir. Ekologik madaniyatli inson o'z huquqlari bilan birga majburiyatlarini ham yaxshi biladi: u nafaqat o'z manfaatini, balki jamiyat va kelajak avlodlar manfaatini ham o'ylaydi. Shu orqali shaxsning ijtimoiy mas'uliyati sezilarli darajada oshadi.

Eng muhimi, ekologik tarbiya barqaror rivojlanish g'oyalarini hayotga tatbiq etishning asosiy poydevori hisoblanadi. Barqaror rivojlanish deganda - hozirgi avlodning ehtiyojlarini qondirish bilan birga, kelajak avlodlarning ham shunday imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlash tushuniladi. Buning uchun iqtisodiy o'sish,

ijtimoiy adolat va ekologik muvozanatni bir vaqtda saqlash kerak. Ekologik tarbiya aynan shu uchala yo'nalishni uyg'unlashtirishga yordam beradi: inson tabiat bilan uyg'un yashashni o'rganadi, resurslarni tejaydi va atrof-muhitni asrashni o'zining fuqarolik burchi deb biladi.

Natijada, ekologik tarbiya nafaqat tabiatni saqlab qolish, balki jamiyatni yangi, mas'uliyatli va barqaror hayot tarziga tayyorlash vositasiga aylanadi. Bu - bugungi kunda O'zbekiston va butun dunyo oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bo'lib, uni oila, maktab, oliy o'quv yurtlari, ommaviy axborot vositalari va butun jamiyat birgalikda amalga oshirishi zarur. Faqat shunday yondashuv bilan biz kelajak avlodlarga toza havo, musaffo suv va yashashga yaroqli sayyorani meros qilib qoldira olamiz.

Mazkur maqolaning maqsadi — iqtisodiy va ekologik tarbiyaning fuqarolik tarbiyasi tizimidagi o'rnini aniqlash hamda ularning pedagogik ahamiyatini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;
- taqqoslash va tizimli yondashuv;
- pedagogik umumlashtirish va xulosalash;
- mavjud nazariy qarashlarni integratsiyalash.

Mazkur metodlar orqali iqtisodiy va ekologik tarbiyaning fuqarolik tarbiyasiga ta'siri chuqur o'rganildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra:

- iqtisodiy tarbiya shaxsda tejamkorlik, mehnatsevarlik va mulkka mas'uliyat bilan munosabatni shakllantirishga amaliy yordam beradi;
- ekologik tarbiya tabiatni asrash, ekologik muvozanatni saqlashga ongli yondashuvni rivojlantirishga asos boladi;
- ushbu ikki tarbiya turi uyg'unlashganda, shaxsda jamiyat va davlat oldidagi mas'uliyat hissini shakllantirish mumkin.

Natijada iqtisodiy va ekologik madaniyatga ega bo'lgan shaxs faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon etadi.

Olingan empirik natijalar shuni ko'rsatadiki, fuqarolik tarbiyasini samarali tashkil etishda iqtisodiy tarbiya va ekologik tarbiyani alohida, mustaqil yo'nalishlar sifatida emas, balki yaxlit va uzviy pedagogik tizim doirasida integratsiyalashgan holda ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv shaxsda quyidagi sifatlarning kompleks tarzda shakllanishiga zamin yaratadi: ijtimoiy mas'uliyat, iqtisodiy tafakkur, ekologik ong va tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabat.

Shu bilan birga, ushbu integratsiya barqaror rivojlanish tamoyillarini chuqur anglash va ularga amalda rioya qilish ko'nikmalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlardan faol foydalanish fuqarolik tarbiyasining mazmunini sezilarli darajada boyitadi va uni amaliy faoliyat bilan chambarchas bog'laydi. Natijada:

➤ ta'lim oluvchilarda fuqarolik kompetensiyalari tezroq va mustahkamroq shakllanadi;

➤ ularning jamiyat hayotidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik jarayonlarga ongli, mas'uliyatli va faol munosabati mustahkamlanadi;

➤ shaxs o'zini nafaqat hozirgi jamiyat a'zosi, balki kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatni his qiluvchi fuqaro sifatida anglay boshlaydi.

Shunday qilib, iqtisodiy va ekologik tarbiyani fuqarolik tarbiyasi bilan organik tarzda birlashtirish nafaqat ta'limning samaradorligini oshiradi, balki barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda yangi avlodni tayyorlashning muhim pedagogik shart-sharoitlaridan biriga aylanadi. Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy va ekologik tarbiya fuqarolik tarbiyasining mazmuniy va funksional tuzilmasida markaziy o'rin egallovchi, o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan ajralmas tarkibiy qismlar hisoblanadi. Ushbu tarbiya yo'nalishlarini yagona pedagogik tizim doirasida, uzluksizlik, tizimlilik va integrativlik tamoyillari asosida tashkil etish yosh avlodda ijtimoiy mas'uliyatni anglash, ongli va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolariga nisbatan tanqidiy va mas'uliyatli munosabatni qaror toptirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, iqtisodiy va ekologik bilim, ko'nikma hamda qadriyatlarining fuqarolik tarbiyasi bilan uyg'unlashuvi ta'lim oluvchilarda barqaror rivojlanish g'oyalariga asoslangan dunyoqarashni shakllantiradi, ularning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etishga tayyor, mas'uliyatli fuqarolarni voyaga yetkazish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, Q. X. Ta'limda fuqarolik tarbiyasi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

2. Ismoilova, Z. K. Pedagogik integratsiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

3. Karimova, D. A. Barqaror rivojlanish ta'limi va ekologik tarbiya masalalari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2021.

4. Saidov, A. X. Fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyat asoslari. – Toshkent: Adolat, 2018.

5. Roziqova, M. O. Q., & Hikmatillayeva, N. A. Q. (2025). Idrok jarayonining individual farqlari va ularni o'rganishning psixologik asoslari. *Science and Education*, 6(12), 606-610.

6. Roziqova, M. O. Q., & Xasanboyeva, G. (2025). Bolalar psixologiyasi va shaxs rivojlanish bosqichlari. *Science and Education*, 6(12), 595-599.

7. Kamolova, A. O. Q., Rafikova, R. A., & Nexochina, L. S. (2025). Mariya Montessori metodikasining pedagogik-psixologik asoslari va uning maktabgacha ta'limdagi ahamiyati. *Science and Education*, 6(12), 517-520.

8. Avazjon o'g'li, A. R., & qizi KHOLIKOV, K. A. O. (2026). O'ZBEKISTONDA MILLIY MAKTAB MUOMMOSI BOSQICHLARI VA UNING ZAMONAVIY YECHIMLARI. *TADQIQOTLAR*, 77(2), 136-140.

9. Rafikova, R. A., & Kamolova, A. O. K. (2025). Fanlararo aloqalar va ularning STEAM ta'limidagi ahamiyati. *Fan va ta'lim*, 6 (12), 798-804.

10. Rozioqva, M. O. Q., & Islomjonova, M. R. S. Q. (2025). Rivojlanishda muammolari bo'lgan ilk yoshdagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari. *Science and Education*, 6(12), 707-712.